

UTICAJ METALURŠKE PROIZVODNJE NA KVALITET ZRAKA U ZENICI

IMPACT OF METALLURGICAL PRODUCTION ON AIR QUALITY IN ZENICA CITY AREA

Sulejman Muhamedagić, Vanredni profesor Univerzitet u Zenici, Fakultet za
metalurgiju i materijale Zenica

mr Fahrudin Duran, Zenica

REZIME

Dugogodišnjim kontinuiranim mjerenjima utvrđen je visok stepen zagađenosti zraka: prašinom, SO₂, organskim materijama, teškim metalima i dr.

U radu su predstavljene rezultati mjerenja i praćenja: SO₂, lebdećih čestica, taložne prašine i teških metala u lebdećim česticama i taložnom prahu za vrijeme rada integralne Željezare za dva perioda:

- period prije 1992. godine (integralna željezara) i

- period poslije 2004. (Elektro peć-100 t)

Ključne riječi: integralna željezara, čelik, emisija, kvaliteta zraka.

SUMMARY

Continuous long term measurements have provided data on high air pollution with: dust, SO₂, organic matter, heavy metals, etc.

Paper provides results of measurements and monitoring of: SO₂, floating particles, sediment dust and heavy metals in the sediment powder generated as a result of integrated production operations within two periods of operation:

- Period before 1992. (integrated steelwork) and

- Period after 2004. (Electric Arc Furnace- 100 t)

Keywords: integrated steelwork, steel, emission, air quality

1. UVOD

Početak postojanja željezare u Zenici se veže za 1892. godinu kada je osnovano društvo za izgradnju željezare pod nazivom „Eisen und Stahlgewerkschaft – Zenica”. Prva proizvodnja je ostvarena već 1893.godine [6]. Željezara se sastojala od jedne peći za pudlovanje i jedne male valjaonice koja je valjala uvozni polufabrikat. U periodu 1892.–2007. godine razvoj i proširenje proizvodnih kapaciteta Željezare u Zenici se odvijalo u više faza. Dugogodišnjim kontinuiranim mjerenjima u Zenici je utvrđen visok stepen zagađenosti zraka sumpornim dioksidom, lebdećim česticama, zatim velike količine taložnog praha, visok sadržaj olova, kadmija, cinka i drugih teških metala u lebdećim česticama i taložnom prahu i prisutnost štetnih organskih materija.

2. LOKACIJA GRADA ZENICE

Zenica je smještena u relativno prostranom erozionom proširenju srednjeg toka rijeke Bosne. Dužina kotline iznosi oko 12 km, a najveća širina 1,8 km, prosječno 1 km. Nadmorska visina dna kotline kreće se od 304 m na sjeveru do 340 m na jugu. Površina dna kotline je nepuno 15 km². Okolna uzvišenja spadaju u srednje visoke planine Bosne, apsolutne visine do 1000 m. Zeničkoj kotlini gravitiraju manja dubinska eroziona proširenja kojim protiču lokalni riječni tokovi. Zenička kotlina se nalazi u području koje ima umjereno-kontinentalnu klimu. Sjeverni dio kotline je u potpunosti promjenio svoj prirodni izgled - to je područje železare, rudnika mrkog uglja i užeg urbanog područja. Industrijski krug železare ima ukupnu površinu od 291,56 ha. Na ovoj lokaciji željezara postoji više od 115 godina, uz određena proširenja lokacije prema sjeverozapadu u toku šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka. Razvoj industrije i grada u ovakvoj relativno maloj zatvorenoj kotlini nepovoljno se odražavalo na kvalitet zraka. To je u velikoj mjeri posljedica slabog provjetravanja zeničke kotline (vrlo mala brzina vjetra, do 1,5 m/s, zastupljena je u 60% vremena tokom jedne godine). Posebno nepovoljni uslovi su u dane jako stabilnog stanja atmosfere s temperaturnim inverzijama u zimskom periodu, kada se polutanti nagomilavaju u prizemnom sloju i u kratkom roku dostižu alarmantno visoke koncentracije i tako se održavaju dok ne dođe do promjene vremenske situacije.

3. RAZVOJ ŽELJEZERE U ZENICI

U tabeli 1. dati su periodi razvoja proizvodnje, prerade čelika, izgrađena postrojenja i kapacitet [6].

Tabela 1. Periodi razvoja željezare u Zenici [6]

Periodi razvoja	Postrojenja	Kapacitet t/god.
1892. do 1940.	Peći za pudlovanje, Siemens – Martinove peći, Elektrolučna peći 3 tone i postrojenja za preradu čelika	100.000
1947. do 1982.	Fiksne i nagibne Siemens-Martinove peći, koksne baterije, aglomeracija, visoke peći, kovačnica, konvertori, energetika, konti liv za blumove i valjaonice	2.200.000
1985. do 1988.	Provedene su aktivnosti na smanjenju zagađivanja zraka prema Tehničkom projektu koji je uradila firma BIEC (Bethlehem). Ugrađeni su elektrostatički odvajači prašine na aglomašinama, kotlu 9 u Termoelektrani i rekonstrukcija 4 elektrostatička odvajača prašine na Toplani	2.000.000
2002.do 2004.	Nova elektro peć 100 tona, kazanske peći (LF), postrojenja za sekundarnu metalurgiju i konti liva za gredice. Ugrađena savremena oprema za prečišćavanje otpadnih gasova (vrećasti filter površine 14.000 m ²)	1.000.000
2007.do 2008.	Revitalizacija i puštanje u pogon postrojenja izgrađenih u periodu 1970-1982	1.250.000
Plan 2009.do 2013.	Izgradnja: kontiliva za slabove i optimiranje integralne proizvodnje čelika. Realizacija Plana aktivnosti sa mjerama i rokovima za postupno smanjenje emisija, odnosno zagađenja i za usaglašavanje sa najbolim raspoloživom tehnikom	2.250.000

Željezara u Zenici predstavlja tipičnog integralnog proizvođača čelika sa svim fazama proizvodnje (proizvodnja koksa, aglomerata, gvožđa, čelika, tehnoloških energenata, prerada čelika do finalnih toplo valjanih i kovanih proizvoda).

3.1. Proizvodnja čelika

U tabeli 2. dati su osnovni podaci o proizvodnji čelika, potrošnji uglja, emisiji prašine, SO₂ i organski materija za karakteristične periode rada željezare u Zenici [4,5].

Tabela 2 - Podaci o proizvodnji čelika, potrošnji uglja i emisijama u zrak [4,5]

Parametri	Jedinica mjere	Godina		
		1985	1989	2007
Proizvodnja čelika	t/g	1 896 266	1 906 000	553 289
- SM proces	t/g	826 208	762 886	0
- LD proces	t/g	1 010 208	1 118 870	0
- Elektro proces	t/g	23 495	24 334	553 289
Potrošnja uglja	t/g	447 204	399 845	95 913
	kg/t	236	209	173
Emisija prašine	t/g	20 206	12 200	665
	kg/t	10,65	6,40	1,2
Emisija SO ₂	t/g	74 000	53 000	4 418
	kg/t	39,02	27,70	7,98
Organske materije	t/g	4 638	4 534	0
	kg/t	2,44	2,37	0

U proizvodnju toplinske energije bile su uključene potrebe za centralno grijanja grada Zenice. U 1989. godini dostignuta je rekordna proizvodnja čelika od 1.906.000 tona [4].

4. ZAŠTITA OD ZAGAĐIVANJA ZRAKA U ŽELJEZARI

U periodu 1984.-1985. godine pod vodstvom američke firme BIEC (Bethlehem) urađen je Tehnički projekat za smanjenje zagađivanja okoline u željezari Zenica [3]. U tehničkom projektu je konstatovano da su glavni problemi zaštite zraka od zagađivanja u željezari slijedeći:

- Vođenje tehnoloških procesa na nekoliko velikih postrojenja bez ikakvih mjera zaštite zraka od zagađivanja,
- Velika emisija štetnih organskih materija na Koksari,
- Potrošnja koksnog plina sa visokim sadržajem H₂S, zbog korištenja uglja za koksovanje sa sadržajem većim od 1,2 % sumpora,
- Korištenje ekološki neprihvatljivih sirovina i goriva (sideritna ruda iz Vareša koja sadrži preko 1,2 % sumpora uz prisustvo teških metala) i
- Korištenje energetskog uglja sa visokim sadržajem sumpora po jedinici toplote.

U periodu 1985.-1988. god. provedene su aktivnosti na smanjenju zagađivanja zraka prema Tehničkom projektu koji je uradila firma BIEC (Bethlehem) i to:

- Ugrađeni su elektrostatički odvajači prašine umjesto multiciklona na aglomašinama,
- Obustavljen je rad Stare aglomeracije,
- Ugrađen je elektrostatički odvajač prašine na kotlu 9 u Termoelktrani i
- Izvršena je rekonstrukcija 4 elektrostatička odvajača prašine na Toplani.

Sa ovim rekonstrukcijama stvoreni su uvjeti da se emisija prašine smanji za cca 35 %, a prema Tehničkom projektu procijenjeno je ukupno potrebno smanjenje emisije prašine za

50 %. Smanjenje emisije SO₂, volatilnih organskih materija i preostalo smanjenje emisije prašine može se postići:

- smanjenjem proizvodnje,
- korištenjem rudnih sirovina i energenata sa nižim sadržajem sumpora ili
- obustavom rada zastarjelih postrojenja i uvođenjem novih tehnologija.

Kao osnova za ocjenu stanja zagađenosti životne sredine željezare u Zenici uzet je period 1985.-1989. godina.

4.1. Zagađenost zraka u Zenici

Kontinuirana mjerenja zagađenosti zraka u Zenici započeta su 1974. godine na Hidrometeorološkoj stanici-Zenica, a nekoliko godina kasnije Metalurški institut „Kemal Kapetanović“ Zenica je uveo kontinuirana mjerenja na više mjesta u zeničkoj kotlini (SO₂, ukupne lebdeće čestice, taložni prah, te utvrđivanje sadržaja teških metala u ukupnim lebdećim česticama i taložnom prahu). Izvršena su vrlo obimna specijalna meteorološka mjerenja (sondažna mjerenja vertikalne stratifikacije temperature, relativne vlažnosti, brzine i smjera vjetera u zeničkoj kotlini) radi izrade studije uticaja velikih izvora emisije polutanata na zagađenost zraka u Zenici. U toku rata mjerenja nisu u potpunosti obustavljena, a 2000. i 2004. godine izvršena su jednogodišnja kontinuirana mjerenja da bi se od 2006. godine neprekidno vršila kontinuirana mjerenja zagađenosti zraka [1]. Rezultati kontuiranih mjerenja su obrađeni i prikazani u tabelama 3 i 4.

Tabela 3. Pokazatelji zagađenosti zraka u Zenici [1]

Polutant	Pokazatelj	Mjerna jedinica	Period mjerenja						Granične vrijednosti zagađenosti zraka		
			1988.		2000.	2006.		2007.		prije 2005.	poslije 2005
			Institut	Tetovo	Institut	Institut	Tetovo	Institut	Tetovo		
Sumporni dioksid	prosjeck	µg/m ³	201	290	41	72	86	102	115	110	90
	95-percentil	µg/m ³	873	1081	111	-	-	-	-	300	-
	98-percentil	µg/m ³	-	-	153	293	306	331	330	-	240
	maksimum	µg/m ³	1326	1717	227	363	503	903	756	600	-
Ukupne lebdeće čestice (ULČ)	prosjeck	µg/m ³	172	263	68	70	84	75	75	110	150
	95-percentil	µg/m ³	395	598	164	-	-	-	-	300	-
	98-percentil	µg/m ³	-	-	202	301	342	349	359	-	350
	maksimum	µg/m ³	750	1104	281	319	493	492	560	600	-
Pb u ULČ	prosjeck	µg/m ³	1,97	5,64	0,295	0,18	0,46	0,17	0,51	2	2
Cd u ULČ	prosjeck	µg/m ³	4,3	9,3	5,8	1,4	12,6	18,6	16,3	40	40
Taložni prah	prosjeck	mg/m ² /dan	562	1235	-	165	392	101	183	350	200
Pb u TP	prosjeck	mg/m ² /dan	0,915	2,209	-	0,085	0,119	0,036	0,095	0,5	0,1
Cd u TP	prosjeck	mg/m ² /dan	-	-	-	0,0012	0,0017	0,003	0,0118	0,0025*	0,002

NAPOMENA: * vrijednosti se odnose na vegetaciju

U tabeli 4. dat je proizvodnja čelika i količine emisija štetnih materija u željezari [1,4,5] za karakteristične periode rada.

Tabela 4. Emisija štetnih materija [1,4,5]

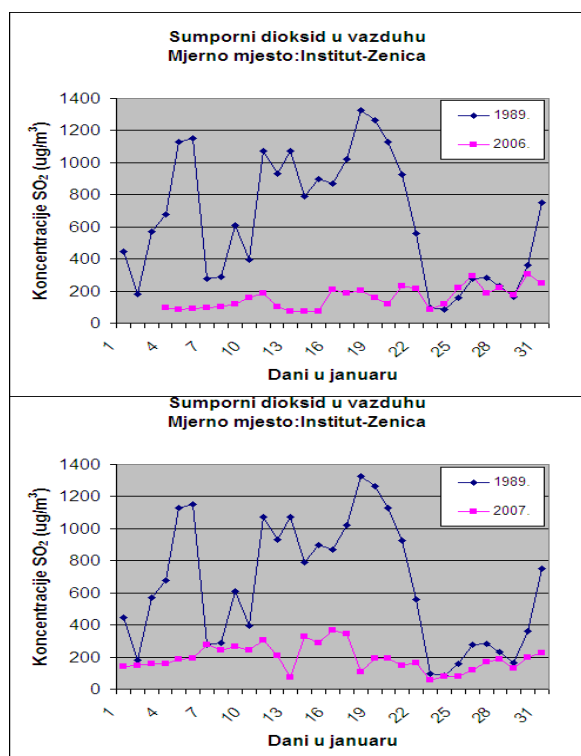
Parametri	Mjerna jedinica	Period mjerenja				
		1985.	1988.	2000.	2006.	2007.
Proizvodnja čelika	t/g	1.896.266	1.906.000	76.651	480.035	553.289
Potrošnja uglja	t/g	447.204	399.845	73.375	90.192	95.913
Emisija SO ₂	t/g	74.000	53.000	3.300	4.149	4.418
Emisija prašine	t/g	20.206	12.200	710	684	665
Volatilne organske materije	t/g	4.638	4.534	-	-	-

U tabeli 5. dat je sadržaj policikličnih aromatičnih ugljikovodika (PAU) u ukupnim lebdećim česticama (ng/m³) na mjernom mjestu "Centar" u periodu juli 1988.-juni 1989. godine [2].

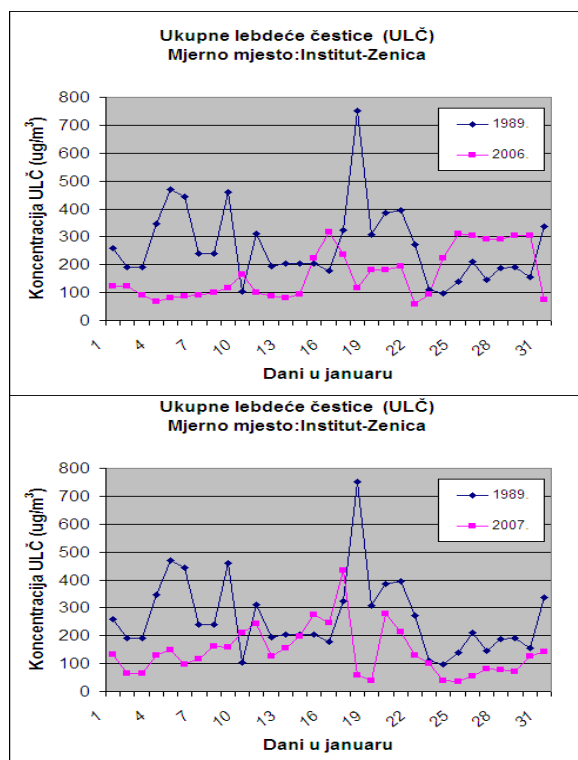
Tabela 5. Sadržaj policikličnih aromatičnih ugljikovodika (pau) [2]

Naziv	Prosjek	Minimum	Maksimum
Benzo(a)piren	13,50	0,93	128
Benzo(j)fluoranten	6,65	0,29	62
Benzo(b)fluoranten	15,08	1,31	163
Indeno(1,2,3-cd)piren	8,81	0,40	84
Benzo(k)fluoranten	6,12	0,52	53
Dibenzo(aha)antracen	4,57	0,06	47

Na slici 1. dat je prikaz toka koncentracija sumpordioksida u zraku, a na slici 2. za ukupne lebdeće čestice u januaru 1989, 2006 i 2007.godine [1].

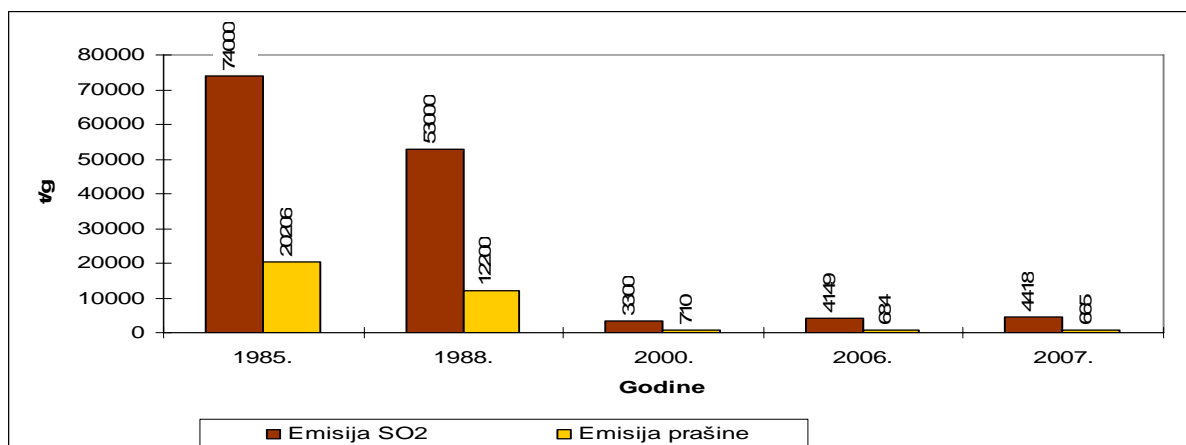

Slika 1. Sumpordioksid u zraku [1]

Slika 2. Ukupne lebdeće čestice [1]

Na slici 3. date su emisije štetnih materija u željezari [1] za karakteristične periode rada iz tabele 5.

Slika 3. Emisije štetnih materija

5. ZAKLJUČAK

U toku dugogodišnjeg razvoja željezare u Zenici, može se konstatovati da su uvijek provedene određene mjere i postupci zaštite zraka od zagađivanja, makar danas konstatujemo da to nije bilo dovoljno. Sporo uvođenje novih tehnologija proizvodnje u željezari, spora realizacija projekata za metaluršku proizvodnju i zaštitu okoline, korištenje ekoloških nepodobnih sirovina i energenata, forsiranje metalurške proizvodnje bez obzira na ekološke posljedice, nizak nivo edukacije i svijesti o potrebi zaštite okoline uticalo je da se kasno krenulo u rješavanje nagomilanih problema zaštite okoline.

Koliko se može postići u smanjenju zagađivanja zraka uvođenjem novih tehnologija sa savremenim tehničkim rešenjima za zaštitu okoline, može poslužiti primjer puštanja u rad nove Elektro peći (EAF 100 tona) sa pripadnim postrojenjima proizvodnje i zaštite okoline, tako da je emisija prašine bila manja u 2007. godini pri proizvodnji od 553.285 tona čelika, nego 2000. godine kad je ostvarena proizvodnja od 76.651 tona čelika na starim postrojenjima (elektro peć 10 tona i Siemens-Martinova peć).

Realizacijom Plana aktivnosti sa mjerama i rokovima za postupno smanjenje emisija, odnosno zagađenja i za usaglašavanje sa najbolim raspoloživom tehnikom, omogućio bi se nastavak proizvodnje čelika u Zenici i zadovoljavanje kvaliteta zraka prema novim strožijim propisima.

6. LITERATURA

- [1] Izvještaji o rezultatima kontinuiranih mjerenja zagađenosti zraka u Zenici Metalurški institut "Kemal Kapetanović" Zenica
- [2] Izvještaj o određivanju sadržaja PAH u ukupnim lebdećim česticama u Zenici, Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada- Zagreb, 1989.,
- [3] BIEC U.S.A.(Bethlehem), Tehnički projekt za smanjenje zagađivanja okoline u Željezari Zenica, 1985.,
- [4] Rudarsko-metalurški kombinat Zenica, Statistički godišnjak, 1985, i 1988.
- [5] ArcelorMittal Zenica, Godišnji izvještaji proizvodnje čelika, 2005, 2006 i 2007.
- [6] Mittal Steel Zenica, Achievement for the future of Steel in Bosnia and Hercegovina, 2005.